

100 aastat tagasi avatud Taagepera sanatooriumist valguses ja varjus II

Heldi Thomson – meditsiinigeograaf

Artikli esimeses osas oli juttu Taagepera Tiisikushaigete Sanatooriumist (TS) 1920ndatel. Käsitlus lõppes sellega, et 1929. aasta septembris asus raviasutust juhtima 27aastane Ferdinand Thomson (kuni 1942 Tomson), kelle tegevusel algas seal veel samal aastal uus aktiivne periood – kollapskirurgilise teraapia ajajärk.

1930NDAD – SANATOORIUMI KÕRGAEG

1930ndad olid 60aastase ajalooga (1922–1982) TSi hiilgeaeg. Edu saavutati kõigis valdkondades – nii ravis kui majandamises, nii teaduses kui järelkasvu koolitamises. Kümneni algul kujunes TSist esimene nõuetekohaselt sisustatud ja varustatud eriülesannetega tiisikushaigete raviasutus Eestis, kus teostati täiel määral kõrgetasemelist aktiivset ravi (1). Kümneni teisel poolel oldi omaaegsete asjatundjate arvates Eesti „paremini korraldatud raviasutusi üldse“ (2). Järgnevalt peamistest arengutest, alustades majanduse poolelt.

Bilansist ja ravimaksust

Uue juhi saabudes töötas riiklik raviasutus ikka veel eelarvelises puudujäägis. Vaatamata kulu-eelarve kärbetele (1929. aasta sügisel alanud ülemaailmse majanduskriisi tõttu), suudeti TS 1932. aasta kevadeks kasumisse tuua (3–5).

Kui 1929. aastal kurdeti, et kehvamatele on ravi sanatooriumis kättesaamatu (6), siis mõne aasta pärast olukord paranes (nt 7). Vastukaja leidsid TSi arvutuspõhised ettepanekud ministeeriumile ravimaksu korrigeerimiseks reaalsete kulude ja paranenud võimaluste järgi (3–5).

Alates 15.06.1933 vähendati madalaima, III klassi ravimaksu 2,65 kroonilt 2,20 kroonile ööpäevas, mis kuu arvestuses ületas siiski endiselt Eesti keskmise kuupalga (maksuklasside erinevus sõltus majutustingimustest, mitte ravist). Lisaks suurendas riik ravitoetusi vaesematele 50–100%-ni ravimaksust (8). Veidi varem suurendati III klassi osakaalu, mis 1932. aastal hõlmas 83 protsenti haigetest (9).

Paljusid haigeid raviti TSi sotsiaalabi korras, palju oli ka ametikohast tulenevalt priiravi õiguslikke (1). Näiteks aruandeaastal 1930/1931 viibis riigi kulul ravil 32% haigetest, omavalitsuste kulul 9% ning eraasutuste ja/või omal kulul 59% haigetest (4). Aastal 1934 oli täielikult omal kulul ravil umbes kolmandik haigetest (10).

TSist kujunes tõeline rahvasanatoorium – ravialused pärinesid kõikidest ühiskonna kihtidest ning esindasid pea kõiki elukutseid (1).

Meditsiinitehnikast

TSi muretseti kaasaegseim meditsiiniline varustus (1, 3). Näiteks osteti 1930. aastal torakoskoop ja torakoplastika operatsiooni instrumendid, seati sisse eriruum opereerimisteks; 1935 uuendati labor, hangiti seadmed rögakülvideks ja -analüüsideks; 1936 telliti spetsiaalne operatsioonilaud kopsuoperatsioonide tegemiseks ning varjuvaba operatsioonilamp. Detsembris 1938 seati üles Saksa maalt tellitud Siemensi röntgendiagnostika aparaat „Polyphos“, teaduse viimane sõna ja ainuke Baltimail. Aegunud röntgeni asendamine sai võimalikuks tänu elektri saamisele kindlast vooluallikast – 1938. aasta veebruarist Ulila elektriyaamast –,

mis oluliselt hõlbustas elektriliste arstiriistade käsitlemist. Vana röntgen anti Tartu tuberkuloosinõuandlale (12). Muide, TS tarvitas aastast elektrit rohkem kui näiteks Otepää linn (11).

Ehistustegevusest

Pärast majanduskriisi said uue hoo remondi- ja ehitustööd. 1937. aastal rekonstrueeriti sanatooriumi veevärk. Palatitesse seati igale haigele individuaalne kraanikauss külma ja sooja veega; mõni palat, kus ruum võimaldas, sai eraldi pesuruumi. See ainulaadne uuendus Eestis pälvis üldsuse suurt tähelepanu (11). Samal aastal lõpetati kapitaalremont 17 ravivoodiga paviljonis, mis aga ühel augustiööl põlema süttis ja tules täielikult hävis; haiged päästeti (13). Juhataja otsustas ehitada vanale kohale uue kaasaegseima ravihoone.

Tavaliselt teatakse hoonete arhitekte, ehkki hoone tellija panus ei pruugi olla vähem oluline. Nii ka siin. Uue ravihoone kontseptsioon, nagu ideegi, pärines TSi juhatajalt F. Thomsonilt. Just tema põhimõtete järgi pidi ehituse stiil olema lihtne, praktiline ja asjalik, ruumide jaotus ratsionaalne ning kaunis hoone ilmakaari ja loodust arvestav. F. Thomsoni soovil sai töö teostajaks Eesti tuntumaid arhitekte Alar Kotli (mõlemad kauneid kunste armastavad noormehed astusid 1922 Tartu ülikooli). Appi kaasati kolmaski eakaaslane – arhitekt Johannes Fuks. Projekt valmis üksteisemõistmises kiiresti. Sellesse kätketi parim, mida F. Thomson oli Lääne-Euroopa eesrindlikes kopsu-tuberkuloosi raviasutustes näinud ja kogunud. Teaduse viimasele sõnale

Tabel 1. Haigete ning erineva staatusega riigiteenijate keskmised arvud aastas Taagepera sanatooriumis 1920ndate/1930ndate teises pooles

Ajavahemik	Ravivoodid	Haiged	Ravipäevad haige kohta	Arstid ¹	Muu med-personal ²	Muu personal ³	Suurkirurgia
1926–1928	60–95	272	104	3	15	21 ⁴	ei
1936–1938	105	409	87	3	10	18	jah
Muutus	u 40%	50,4%	-15,8%	0%	-33,3%	-14,3%	

Andmeallikad: TSi aastaaruanded Rahvusarhiivis, Riigi Teatajad ja allikas nr 1.

¹ Juhataja (ülemarst), ordinaator, arst-laborant/röntgenoloog-laborant.

² Vanemõde, 3/2 õde, meessoost sanitar, 10/6 põetajat vms.

³ Majandusjuhataja, raamatupidaja-asjaajaja, kantseleiametnik; röntgenitehnik, montöör / alates 1929. aastast röntgenitehnik-montöör; perenaine, leivategija, kokk, 7/6 köögiteenijat, 4/3 pesunaist, kojamees, öövaht.

⁴ Lisaks 5 töötajat (eestöoline, aednik, tööline-aiapoiss, kutsar, tallipoiss), kes 1932. aastast ei kuulunud enam vabateenijate hulka, nagu juba toona karjamees ja 2 karjanaist.

pidid vastama ka tehnilised lahendused. Mahukasse kolmekorruselisse hoonesse plaaniti 70 haigekohta, mis tõstnuks ravivoodite koguarvu 175-le. Ehitusega alustati 01.08.1939 (1). Kahjuks seadis sõda kavandatule piirid.

Abimajandist

TSil oli oma majapidamine – 56 ha põldu ja 35 ha heinamaad, oma aiand ja triiphoone, meierei, elektri jõujaam jm. Kari, mis kuulus lepingu alusel põllutöömisteeriumi alla, koosnes 1934. aastal 30 lüpsilehmast; hobuseid oli kaheksa (10). 1933. aastal kutsus F. Thomson TSi majandusjuhatajaks oma eakaaslase, agronoomiat õppinud Evert Tamme. Tema edukad põllumajanduslikud uuendused TSis pälvisid suurt tähelepanu (14). Saagid suurenesid oluliselt. TSist, mis juba 1920ndatel võitis auhindu õunte ja keeduvilja kasvatuses ning mesinduses, sai nüüd ka Eesti esmaklassilisi kartuli ning seemne- ja sordivilja kasvatajaid (nt 15).

Tööviljakuse kasv

Efektivsus, mis iseloomustas juhataja tööstiili ja mida algul kannustas ka majanduskriis, sai kogu sanatooriumi töökultuuri osaks. Vähenes personali arv, tõusis kvalifikatsioon, suurenes tööviljakus. 1930ndate teises pooles viibis kümme aastat varasema ajaga võrreldes ravil poole rohkem haigeid, kusjuures personali

Foto: autori erakogu

Foto 1. Taagepera sanatooriumi juhataja F. Thomson, suvi 1930.

oli haiglapoolel üle veerandi vähem ning töömaht kopsukirurgia arvel oluliselt suurem. Ravipäevade arv haigusjuhu kohta vähenes TSi uuest profiilist tulenevalt 16 protsenti (vt tabel 1).

Kirurgilisest ravist

Ajal, mil tuberkuloosivastast ravimit polnud veel leiutatud, päästis paljusid tiisikushaigeid õigeaegne kopsuoperatsioon. Kirurgiliselt saavutatud kopsukollaps ehk kopsu kokkulangemine oli osa nn loomulikloomuslikust kopsutiisikuse ravist, parim seni tuntud ravimisviis (16).

Nagu I osas öeldud, tegi F. Thomson 1929. aastal Eesti esimese torakokaustika. Järgnesid frenikoekseeresid, mida varem käisid tegemas

külaliskirurgid (17). Sügisel 1930 rajas F. Thomson Eesti esimese üheaegse kahepoolse pneumotooraksi ning hakkas seda rakendama järjekindlalt ja tõhusalt (18).¹ TSi juhatajast (vt foto 1) oli saamas tõeline ftisiokirurgia pioneer Eestis (19, 20).

Tuberkuloosi nn suurkirurgiaga alustati 31. oktoobril 1933, mil TÜ I haavakliiniku juhataja dots Ulrich Karell (prof al 1935; 1892–1983, USA) tegi TSis kaks torakoplastikat (1). Seejärel hakkas neid suureulatuslikke lõikusi sooritama F. Thomson (17). Ta tegi erinevaid torakoplastikaid kaasaegseimatel meetoditel. Oma kogemuste põhjal kujunesid lõikusmenetluste uuendused ja haigete järelravi täiendused (1).

1 Kirjanduses levinud (allikast nr 1 pärinev) Eesti esimese üheaegse kahepoolse pneumotooraksi operatsiooni isikustamata daatum 12.12.1928 on nähtavasti ekslik. Öeldut toetab ka F. Thomsoni CV.

Tähtsamaid daatumeid Eesti tuberkuloosiravi ajaloos on 12. detsember 1936. Sel päeval tegi F. Thomson esimese suurkirurgilise kopsuoperatsiooni omal meetodil – kompressioon- ja fikatsioonitorkoplastika ühenduses transfastiaalse apikopneumolüüsiga, tempoarse pneumaatilise plommiga ja välise tooraksikompressoriga. Tegu oli kindla, teaduslikult põhjendatud ja tulemusliku torakoplastika operatsioonimeetodiga (1), mis oli märkimisväärne ka rahvusvahelises mastaabis. Kui varasemate meetodite abil saavutati rahuldavaid tulemusi keskmiselt vaid 40 protsendil juhtudest, siis F. Thomsoni modifitseeritud torakoplastikaga saavutati häid tulemusi kuni 80 protsendil opereerituil. (21)

Kopsu kollapsravi kõrval, mille menetlustest olid tuntumad õhkrinna rajamine (pneumotooraks), vahelihase närvi katkestamine (frenikoekserees), rindkere plastika (torakoplastika) erinevatel viisidel ja kopsu plombeerimine, edendas F. Thomson ka kopsutuberkuloosi üldravi (füüsikalisdieetiline ja medikamentoosne), ilma milleta ei olnud radikaalne ravimenetlus edukalt läbiviidav (1, 16).

Kõik see tegi TSist Eesti tuberkuloosiravi lipulaeva.

Sanatooriumi juhtpositsioonist

TS kujunes esimeseks tuberkuloosiravi asutuseks Eestis, kus tihedalt ja järjekindlalt rakendati ning arendati kollapskirurgilist ravi kitsamas mõttes (1). Sanatooriumi tõus kindlale juhtpositsioonile polnud siiski iseenesest mõistetav. Tekkis ju 1920ndate vahetusel riiklikule TSile rivaal – 1926. aastal avatud Tallinna Tiisikuse Vastu Võitlemise Seltsi Nõmme-Kivimäe sanatoorium, millel oli häid väljavaateid saada Eesti juhtivaks tiisikushaigete ravi-asutuseks. Viimase vaieldamatuks eeliseks peeti asukohta Tallinna külje all, erinevalt Taageperast, mille omnibussi ühenduse katkemine (eriti talvel) muust maailmast

peaaegu eraldas. Enam polevat Nõmme suutnud kõiki soovijaid mahutada, samal ajal kui Taageperas leidis mõnigi vaba koht (22).

Erinevalt teistest pidas F. Thomson TSi asukohta eeliseks, kuna suur kaugus linnadest ja raudteejaamadest „võimaldab haigetel vagusat ja rahulikku kohalviibimist, mis kopsuhaigetel hädavajalik“ (3). Mõne aasta pärast võiski Pealinna Teatajast jm lugeda, et mitmest kopsutiisikuse ravilast Eestis on „siiski populaarseim“ ja „täiuslikum nii seadeldistelt kui ka arstimise alal“ riiklik TS (23). Suur osa oli ka ravimaksude alandamisel, ehkki TSi tõttu pidid makse vähendama teisedki sanatooriumid.

1930ndate algupoolel arvati seniste kogemuste põhjal kahest suuremast kopsutuberkuloosi sanatooriumist Eestis haigete raviks (mitte isoleerimiseks) jätkuvat, arvestades vajadusel ühe või teise laiendamisega (24). Tegelikult suurenes ravivoodite vajadus rahva elatustaseme paranedes ja kirurgilise ravi edenedes oodatust kiiremini. Alates 01.04.1934 suurendati TSis ravivoodite arv 105-le (1). Äärmisel vajadusel saanud korruga ravil viibida ka 110–120 haiget (nt 25).

Pärast paviljoni hävimist süvenes TSis ruumikitsikus, sest voodite arvu ei vähendatud. Samas ravi-järjekord aina kasvas. Sügisel 1937 ootas ravile pääsemist 120 haiget, järjekorra pikkus oli neli kuud (2). Järjekorrad tekkisid ka teistesse sanatooriumitesse, aga suurimasse – TSi – oli tung kõige suurem. Kuuldavasti olnud 1930ndad aeg, kus kolm t-tähedega sõna – tiisikus, Taagepera ja Tomson – kõlasid paljude eestimaalaste huulil kui kolmainus. Nimetades üht, kangastusid ka kaks ülejäänut. Salapära lisa neljaski – torakoplastika. Neid suurkirurgilisi, valdavalt elupäästvaid operatsioone tehti laiaulatuslikult vaid Taageperas (26). Aastail 1936–1940 tegi F. Thomson üle 100 operatsiooni aastas (õhkrinda jms arvestamata), opereerisid ka teised TSi arstid (19).

Üldse tehti Eestis 1930ndate lõpus ftisiokirurgilisi operatsioone kolmes tuberkuloosiraviasutuses, kokku umbes 150 aastas. Neist suurem osa tehti Taageperas, järgnesid Tartu (alates dr Saarse tulekust 1938. a) ja Nõmme-Kivimäe (kuni 10 operatsiooni aastas). Rõhuv osa operatsioonidest sooritati diafragmaärvil (19).

TSi edu tagasid juhatajapoolsed eesmärgid ja tegevus ning riigipoolne rahastus.

Kord ja distsipliin, puhtus ja ilu

Nn Tomsoni-aegset TSi iseloomustas mh rõhutamisväärne kord, äärmine puhtus ja hingeülendav ilu. Just neid aspekte meenutasid kohalikud suure uhkustundega veel 1970ndatelgi, mil siinkirjutaja nende mälestustest osa sai.

Juhataja algatusel näitas TS ümbruskonnale eeskujuga puude istutamise ja kodukaunistamisega. Räägiti, kuidas ta tõi järvele luiged (1935), kuidas laskis jõe äärde ehitada supelmaja ning pärast mõisarehe lammutamist (1936) Rehemäel püstitada sinna võidusamba muistse eesti vabadusvõitluse auks. Sellel tipnevas urnis põles võidupühal ja jaaniõhtul tuli. Töö kavandi tegi ravil viibinud graafik Ott Kangilaski. Sammas õhiti 1940. aasta sügisel.

TSi siseruume kaunistasid maalid, enamasti haigete tööd, ning värsked lilled oma kasvuhoonest. Kõik see koos kultuurse ajaviitmise võimalustega teenis haigete paranemise huve.

Kajastusi ajalehtedes

TSi populaarsusele 1930ndatel viitavad ka rohked ajaleheartiklid. Silma on jäänud üle 50 kirjutise, arvestamata lühiteateid. Nii suur arv pole võrreldav 1920ndatel avaldatuga, veel vähem TSi hilisema 43 aastaga ja näib, et ka mitte Eesti teiste raviasutustega. Sageli sisaldasid need intervjuusid TSi juhatajaga, kes selgitas rahvale keeruliste nimetustega operatsioone, andis ülevaateid ravitulemustest jm. Tabelist 2 leiab viiteid ka käesolevas

artiklis puudutamata teemadel, sh haigete elust sanatooriumis.

Vanade ajalehtede lugemine tuleks kasuks ka tänapäevaste ajaloo vahendajatele (27). Siis teataks, et „üürgav grammofon“ polnud haigete igapäevaelus tooni andev (tuli ette 1920ndatel), et eriliste nimedega haigetoad pärinesid Eesti-aegsest peahoonest, mitte 1947. aastal avatud uuest ravikorpusest ning et lisaks patsientidele vääriskid mainimist ka arstid.

Teadustööst

TSi kõrgaega iseloomustas pidev teadustöö, kajastudes osalt Eesti Arsti veergudel. Just TSist pärines 1932. aastal ilmunud Eesti esimene ftisiokirurgia-alane teadusartikkel (28).² Sellele järgnes 1933. aastal Eesti esimene teadusartikkel pneumotooraksravist (29), mille sisukas ravitulemuste analüüs oli arvestatav ka rahvusvahelises võrdluses (30). Mõlema autoriks oli F. Thomson. Aastal 1938 ilmusid E. Saarse artiklid kahepoolsest õhkrinnast (18) ja kuldravist (EA 1938; 7:527–34). Neist esimese kandis autor ette XVI Eesti Arstidepäeval (1938), esitades koos F. Thomsoniga sooviavalduse, et „kopsutuberkuloosi kollapsravi ühe- ja kahepoolse õhkrinna, freni-koeksereesi ja torakoplastika kujul tuleb lugeda praegusaja seisukohast parimaks kopsutuberkuloosi raviks, kui see õigeaegselt teostatakse“ (18). Katsetati ju mõneski raviasutuses kopsutuberkuloosi mitte-teaduspõhist ravi, nt inhalatsioon ipriidiga (Meie Maa 14.10.1936:3) ja aniliiniga (EA 1938;6:416–25), mille vastu TSi juhataja sõna võttis (nt EA 1938;Lisa:31–32).

Kõige kaalukamad ftisiokirurgia-alased tööd Eestis ilmusid 1939. aastal, autoriks F. Thomson (31, 32). Need ei minetanud oma tähtsust veel 1950ndatelgi, kui tuberkuloosiravis toimus hüpe uuele tasandile (1943. aastal avastati streptomütsiin).

Pilk Eesti Arsti näitab, et 1930ndatel ilmus seal üle 60 tuber-

Tabel 2. Läbilõige ajaleheartiklitest 1930ndatel (loetav: dea.digar.ee)

Aasta	Artikli pealkiri alapealkirjadega. Ilmumiskoht, kuupäev
1930	Elektriga haigete kopsude kallale. Tiisikus Saksamaal ja meil. Taagepera sanatooriumi külastamas. Waba Maa, 10. september [artiklis paar vale kuupäeva – HT]
1931	Taagepera – inimeste päästja. Eeskujulik tiisikushaigete sanatoorium. Luksuslik jahiloss ühiskonna teenistuses. Kuidas elatakse ja ravitakse sanatooriumis? Rahva Sõna, 22. juuli
1932	Mõnda Eesti suuremast sanatooriumist. Taagepera sanatoorium on moodsamaid Eestis. Uusi ravimisviise. Haigete arv kasvab. Piinlik puhtus ja vahest surmavaikus. Lõuna-Eesti, 3. märts
1933	10 aastat kopsuhaigete riigis. 2,5 tuhat tiisikusehaiget on saanud abi Taageperas. Kuidas ravitakse, elatakse ja omal viisil lõbutsetakse sanatooriumis. Nädala Postimees, 24. aprill
1934	Et tervis tuleks tagasi. Kuidas elatakse Taagepera sanatooriumis. Nuga – moodsaim relv tiisikuse vastu. Kolmtuhat patsienti üheteistkümne aastaga. Esmaspäev, 12. september
1935	Taagepera Vabariik. Omapärane elu eesti kuulsas sanatooriumis. Haigla, kus ei mõeldaks surmale. Patsientide lõbus „omavalitsus“. Rahvaleht, 10. aprill
1936	Kirjad sanatooriumist I. Sellest ja teisest. Meie Maa, 12. juuni
1937	Taagepera ja Taheva sanatooriumid laiendamisele. Kui Taageperas 120 haiget ootab 4 kuud järge, siis Valga moodsas linnahaiglas pole haigeid ega arsti. Waba Maa, 15. november
1938	Matk Taageperra. Sanatoorium sai moodsaima vesivarustuse Eesti haiglaist. Varsti saabub röntgeniaparatuur, mis võimaldab teha sajandiku sekundilisi momentülevõtteid siseelundite tegevusest. Enamasti iga päev tuleb sanatooriumi uus haige. Tiisikushaigus Eestis väheneb. Postimees, 27. märts
1939	Taageperas ravitakse tiisikust operatsiooniga. Vajame juurde sanatooriume ja ravisulaid. Peaksime teostama arstlikke massuurimisi tiisikuse varajaseks avastamiseks. Dr. F. Thomson kümme aastat Taagepera sanatooriumi juhatajaks. Postimees, 31. august

kuloositeemalise artikli enam kui 30 autorilt. Viljakaimad olid seitse arsti (igapähe neli artiklit): Tartust meditsiinidoktorid August Arrak, Felix Lepp, Ernst Mill, Robert Sinka ja Voldemar Vadi; Taageperast dr F. Thomson ning dr E. Saarse (kaks artiklit Taagepera- ja kaks järgnenud Tartu-perioodil). Ftisiokirurgia teemal ilmus 1930ndate Eestis 10 mahukat kirjutist, autoriteks F. Thomson (5 artiklit), E. Saarse (3 artiklit al 1938) ja A. Arrak (2 artiklit pneumotooraksravist 1937).

Lisaks eelmainitud arendustööle torakoplastika vallas rajas F. Thomson 1930ndate lõpus TSi vivaariumi ja asus kirjutama doktoritööd tuberkuloosibakteri tüüpidest (17), olles 1937. aastal õiendanud doktorandieksamid TÜ juures. Kaante vahele jõudis ka tema raamat (vt foto 2) „Loomulik-

Foto 2. Aastal 1938 ilmunud raamatu kaas, vasakul kavas olev uus ravihoone.

Foto: autori erakogu

² Varem oli Eestis ftisiokirurgia teemal ilmunud kaks ülevaatlilku ettekannet üldkirurgidelt Eesti Arstis (Rosenfeld 1928 ja Stamm 1929) ning kirjutis tühikust Tervises (Tomson 1931), millest ükski polnud veel teadustöö.

looduslik kopsutiisikuse ravi“ (16), millega sai täidetud „lünk meie rahvalik-arstiteaduslikus kirjanduses, kuna senini puudus pikem selline kirjutus tiisikuse ravist“ (33).

Kokku uuriti ja kirjutati TSis neil aegadel hulgaliselt kopsutuberkuloosialaseid kirjatöid, millest suurema osa moodustasid teadustööd ftisiokirurgiast. Kõik need said õppematerjaliks arstidele.

Erialaarstide kasvulava

TS oli lätteks suuremale osale kopsuhaiguste eriarstidele Eestis (1). F. Thomsoni juhendamisel töötas seal 12,5 aasta jooksul kaheksa arsti (1), lisaks täiendusõppel käijad üle Eesti; suviti võis näha arstitudengeid. Siinkohal nimetan vaid TSi ordinaatorid, kes kõik arenesid Eesti tuberkuloosiasutuste võimekateks juhtideks: Hans Pert (1929–1932), Voldemar Sander (1932–1934), Evald Saarse (1935–1938) ja Erich Laisaar (1938–1942). Mainimata on, et E. Saarse töötas pärast ülikooli ja enne TSi neli aastat Tartu nakkushaiguste haiglas, E. Laisaar aga võeti ordinaatoriks pärast ülikooli lõpetamist.

F. Thomson, keda tema õpilased kutsusid omavahel austavalt professoriks, käis ise täiendusõppel Lääne-Euroopa parimates tuberkuloosiravi asutustes (1930 ja 1935, mõlemal korral kolm kuud). Tema õpetajateks olid oma ala tipud, sh 20. sajandi silmapaistvamaid kirurge, rindkerekirurgia pioneer prof Sauerbruch ning mitte vähem teenekas sise- ja kopsuarst, ftisiokirurg prof Brauer. (Nende juures õppimist on mainitud ka allikas 19.)

Aeg-ajalt tuli oma teadmisi jagada mujal Eestis. Esimesena meenub II Eesti arstide kongress (1932), mille raames demonstreeris TSi juhataja prof Jacobaeus'e operatsiooni teostamist mudelil (torakokaustika), tutvustas operatsiooniriistu ja ravitulemusi.

TSi juhataja taotlused said suunanäitajaiks ka otsustajatele. F. Thomson pidas ainuvõimalikuks, et kopsutuberkuloosi ravivad arstid oleksid täiel määral selle ala spetsialistid, et tuberkulooshaiget opereeriks tema raviarst ehk tuberkuloosiarst ise sanatooriumis või tuberkuloosiravilas, kus on sisseseade suuremateks kopsuoperatsioonideks ja vastavalt õpetatud personal. Mitte, et haige satub kirurgi kätte, kes pole teda varem näinud ega ole „võimeline tuberkuloosi haigestunud keha ja haige elundi suhtes otsustama“ (31, 17).

F. Thomson lõi TSis oma ftisiaarite koolkonna (17). Ühtlasi pani ta seal kopsukirurgiliste menetluste iseseisva toimetamisega aluse ftio-teraapia eriala kujunemisele Eestis (1). Aastal 1940 omistas Vabariigi President F. Thomsonile Valgetähe IV klassi teenetemärgi.

Järgmises, viimases osas tuleb juttu TSist okupatsiooniaegadel ning TSi pärandi kajastamisest.

KASUTATUD MATERJALE

1. Saarse E. Taagepera Tiisikushaigete Sanatoorium 20-aastane. Eesti Arst 1942;7:281–303.
2. Taagepera ja Taheva sanatooriumid laiendamisele. Vaba Maa 15.11.1937:5.
3. Sanatooriumide, vaimuhaiglate ja leprosooriumide 1929/1930. a tegevuse aruanded koos töötajate nimestikega 01.04.1929–31.03.1930, RA, ERA.50.1.58:1-11.
4. Vaimuhaiglate, leprosooriumide, Taagepera sanatooriumi ja Narva observatsioonipunkti 1930/1931

- tegevuse aruanded koos töötajate nimestikega 01.04.1930–31.03.1931. RA, ERA. 50.1.59: 33–40.
5. Vaimuhaiglate, leprosooriumide, Taagepera sanatooriumi ja Narva observatsioonipunkti 1931/1932 tegevuse aruanded koos töötajate nimestikega 01.04.1931–31.03.1932. RA, ERA. 50.1.62: 56–65
6. Võitluses elu ja surmaga. Uudisleht 10.03.1929:6.
7. Seal, kus antakse uut elu. Vaba Maa, Pärnu väljaanne 08.07.1933:2.
8. Kroonika. Taagepera tuberkulooshaigete sanatooriumi tegevus 1933./34. a. Eesti Arst 1934;6:469–70.
9. Vaimuhaiglate, leprosooriumide, Taagepera sanatooriumi ja Narva observatsioonipunkti 1930. a kuuaruanded haigete liikuvuse kohta. 01.1932–12.1932. RA, ERA.50.1.78:140–51.
10. Sule ja pintsliga matkamis. Sakala Pühapäev 18.08.1934:3.
11. Matk Taagepera. Postimees 27.03.1938:4.
12. Taagepera sanatoorium sai täiusliku röntgeni sisseseade. Uus Eesti 25.02.1939:10.
13. Tulekahju Taagepera sanatooriumis. Päevaleht 16.08.1937:1.
14. Uudiskatsed Taagepera sanatooriumi majapidamises. Lõuna-Eesti 02.11.1936:3.
15. Põllumehele uut tulu kartulitest. Lõuna-Eesti 22.01.1937:2.
16. Tomson F. Loomulik-looduslik kopsutiisikuse ravi. Tartu: Eesti Tervishoiu Muuseum, 91;1938.
17. Laisaar E, Sillastu H, Kersalu K. Taagepera Kopsutuberkuloosi Sanatooriumi ajalooost. Rmt: Вопросы диагностики и лечения бронхопневмонических заболеваний. Труды по медицине. Tartu. Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised. Vihik 819; 1988:51–7.
18. Saarse E. Kahepoolse õhkrinna menetlus ja ravitulemused. Eesti Arst 1938; Lisa:20–31.
19. Ennulo J. Ftisiokirurgia areng Eestis. Nõukogude Eesti Tervishoid VI; 1957:59–67.
20. Laisaar T. Torakaalkirurgia. Rmt: Tartu Ülikooli Kliinikum 200. Toim Velliste A, Tael K. Tartu; 2004:136–49.
21. Thomson F. Kompresioon- ja fikatsioonitorakoplastika põhimõtteid ja tehnikat (oma meetod). Eesti Arst 1942;9:373–400.
22. Kiri Taagepera tiisikushaigete ravilast. Meie Maa 31.05.1930:2.
23. Taagepera sanatoorium. Pealinna Teataja 29.07.1933:6.
24. Konik K. Tuberkuloosi Vastu Võitlemise Liidu organiseerimine ja senise tegevuse lühike ülevaade. Eesti Arst 1934;5:305–11.
25. Teateid Valgamaalt. Taagepera sanatoorium haigetest tulvil. Kaja 27.04.1934:7.
26. Et tervis tuleks tagasi. Maa Hääl 23.09.1934:5.
27. Loim T. Taagepera mõisa kirev minevik: legendid, sanatoorium ja viinaravila. Lõuna-Eesti Postimees 17.09.2022:9.
28. Tomson F. Kunstlikku pneumotooraksit täiendavaist operatsioonest kopsutiisikuse ravimisel. Eesti Arst 1932; 2:65–78.
29. Tomson F. Kopsutuberkuloosi ühepoolse pneumotooraksravi tulemusi. Eesti Arst 1933;7:337–58.
30. Arrak A. Kopsutuberkuloosi ühepoolse pneumotooraksravi tulemusi. Eesti Arst 1937; 8: 586–612.
31. Tomson F. Modifitseeritud torakoplastikast kopsutuberkuloosi ravimisel. Eesti Arst 1939;5:309–39.
32. Tomson F. Kopsutuberkuloosi kollapsravi indikatsioonid ja meetodika. Eesti Arst 1939;9:569–602.
33. Molle A. Dr. F. Tomsoni loomulik-looduslik kopsutiisikuse ravi. Tervis 1938;10:270–1.